

KERNHEMS VLEERMUIZEN-RESERVAAT; BESCHERMING OF INDIANENVERHALEN?

Hans Huitema

Nederland kent een vleermuizenreservaat. Het gaat om een oude beukenlaan op het landgoed Kernhem in Ede, waar bomen omwille van de vleermuizen gespaard blijven. Nadat het in 1978 werd ingericht, hebben er diverse onderzoeken naar de toestand van vleermuizen plaatsgevonden. Hoog tijd om de ontwikkelingen in het vleermuizenreservaat eens op een rijtje te zetten. Bij veel lezers roept het begrip 'vleermuizenreservaat' vragen op over het hoe en wat. Ook hebben er hier ontwikkelingen plaats die vragen oproepen over vleermuisbescherming in het algemeen en de waarde van dergelijke reservaten in het bijzonder. Hopelijk wordt hiermee de discussie geopend over de 'handen en voeten' die we sinds 1973 hebben gegeven aan de wettelijke bescherming van vleermuizen.

Het landgoed Kernhem is één van de oudste landgoederen van Nederland. De eerste vermelding dateert uit het jaar 1421. Het gebied heeft een bewogen geschiedenis. Grafheuvels en riteplaatsen in de prehistorie, kasteel met torens en gracht in de middeleeuwen, een buiten voor de adel vanaf het einde der

17de eeuw tót het landgoed in 1970 door de gemeente Ede werd overgenomen van de barones Bentinck. Bij de overdracht in dat jaar werd, in een 'gentleman's agreement' overeengekomen "dat de gemeente Ede het Edese bos en het landgoed Kernhem tot in lengte van jaren ongerept, in ieder geval onverkaveld, zal handhaven".

Sluiter en van Heerdt

Ons verhaal begint in 1958, toen een onderzoek startte naar de populatieontwikkeling van rosse vleermuizen vanuit de Rijksuniversiteit Utrecht, onder leiding van de heren Sluiter en van Heerdt. Zij waren getipt door de heer Stel, een enthousiast vogelringer, die uit een spechtenhol vleermuizen had zien wegvliegen. De populatie rosse vleermuizen werd nauwgezet gevolgd, door hen te vangen en te ringen, tot in het jaar 1975. In 1977, vier jaar na de instel-

Uit Suske en Wiske en het Witte Wief.

De rosse vleermuis is een van de belangrijkste bewoners van het landgoed Kernhem. Foto Zomer Bruijn

ling van de wettelijke bescherming van de Nederlandse vleermuizen, werd op het landgoed een beuk geveld waarin, geheel tegen de verwachting van de houthakkers in, een groep halfslapende rosse vleermuizen zat. Een deel van de Veense laan, waar tot dan toe de paarplaatsen van rosse vleermuizen gevestigd waren, moest voor de bijl in verband met de aanleg van de Nieuwe Lunterse weg. De aanleg van deze weg was eerder reeds vertraagd omdat een protest, op grond van de aantasting van de vleermuiskolonie, gegrond werd verklaard. De toenmalige directeur van het gemeentelijk bosbedrijf, dat het beheer heeft over de bosopstanden van Kernhem, heeft zich toen sterk gemaakt om het verlies van de gekapte boom te compenseren door de instelling van een 'vleermuizenreservaat'.

Reservaatstatus

De bomenlaan die tot vleermuizenreservaat is bestempeld behoort tot de oudste van Nederland. Hij is aangeplant in de periode 1732-1735. De oudste bomen die nu nog overeind staan hebben dus de

respectabele leeftijd van ruim 265 jaar. De grotendeels dubbele laan loopt over een lengte van ruim drie kilometer, van de Apeldoornse weg in het oosten tot aan de N 224 in het westen. De aanplant betreft voornamelijk beuken met hier en daar zomereiken en Amerikaanse eiken. De reservaatstatus houdt in dat de bomen zolang mogelijk gespaard blijven ten bate van de vleermuizen. Dat betekent dat bomen die normaal gesproken als kaprijp worden bestempeld, blijven staan en indien noodzakelijk van hun kroon worden ontdaan (gekandelaberd). Op diverse plaatsen staan informatieborden waarop de bezoekers worden geattendeerd op het vleermuizenreservaat. Ze worden gewaarschuwd voor het gevaar van vallende takken dat het behoud van de oude bomen nu eenmaal met zich meebrengt.

Zeven soorten

Het eerste onderzoek dat na de instelling van het reservaat plaatsvond was een inventarisatie in 1989. Opdracht voor deze inventarisatie werd gegeven in verband met het opstellen van concrete plannen voor de herinrichting van het landgoed. Het doel van het onderzoek

was inzicht te verkrijgen in de effecten van de plannen op de voorkomende vleermuizen. De rosse vleermuis bleek nog aanwezig. In het najaar werden tenminste zes paarbomen van rosse vleermuizen gevonden op de Doolhoflaan, zoals die ook bij het onderzoek van Sluiter en van Heerdt op de Veense laan waren aangetroffen. Voor het eerst werd, mede dankzij het gebruik van bat-detectors, ook de locatie van de kolonie in de zomer vastgesteld. Het betrof 24 dieren in een eik op de Kernhemse laan. Het landgoed bleek bovendien ook door zes andere soorten vleermuizen te worden gebruikt, en wel gewone dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis, laatvlieger, baardvleermuis, watervleermuis en grootoorvleermuis. Van de laatste twee soorten werden tevens verblijfplaatsen gevonden. Voor de watervleermuis vormt de laan een beschutte vlieg-route naar het enige open water in de wijde omtrek, de vijvers in de wijk Veldhuizen, ten zuidwesten van Kernhem. Iedere zomeravond vliegen in de schemering tenminste 35 watervleermuizen van het ene eind van de laan in het Edese bos naar Veldhuizen. De dieren passeren op de drie kilometer lange tocht een hoogspanningsleiding, een spoorlijn, het huis Kernhem, een pannenkoekboerderij en twee of drie (snel)wegen, voordat ze in de wijk Veldhuizen kunnen gaan jagen.

Landgoed wordt stadspark

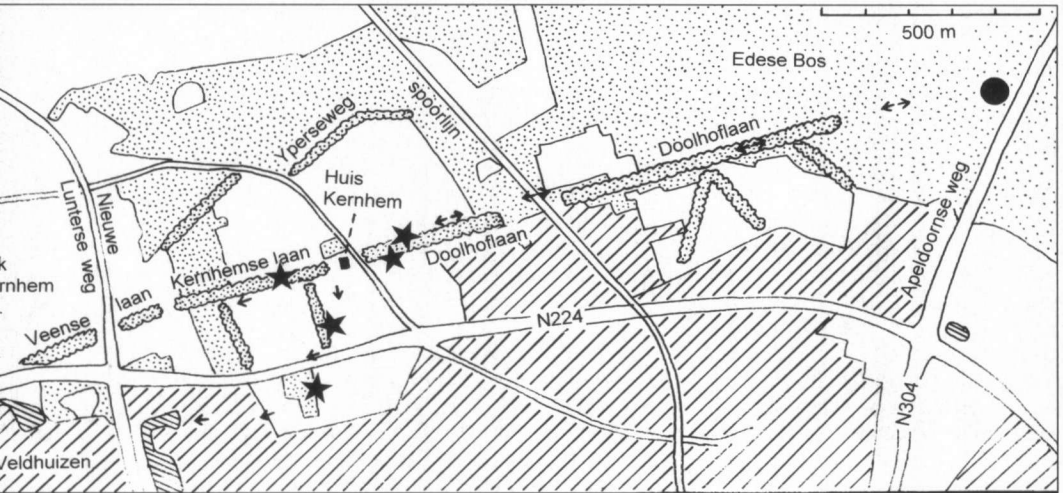
Voordat in 1997 de grote tuinmanifestatie 'Fleurig' voor de derde achtereenvolgende maal op landgoed Kernhem zou uitpakken, werd aan de Stichting Vleermuisbureau (SVB) opdracht verleend om de status van het reservaat te evalueren en een inschatting te maken van de effecten van 'Fleurig' op de vleermuizen. Uit de inventarisatie bleek, dat de situatie niet veel veranderd was. De watervleermuizen trokken hun baantjes in Veldhuizen, de rosse vleermuizen wierpen hun jongen op de Doolhoflaan en hadden hun 'rosse buurt' in hetzelfde deel als acht jaar daarvoor. Ook de overige soorten maakten gebruik van de laan. In het rapport werd aangedrongen op vermindering van verlichting, verbetering van de informatieborden en vermindering van grootschalige evenementen als 'Fleurig'. De aanbevelingen ten aanzien van verlichting werden, weliswaar met veel moeite en slechts voor een deel, opgevolgd, nieuwe informatiepanelen werden geplaatst en het niet-kappen-

beleid bleef gehandhaafd, sterker nog, het vleermuizenreservaat werd uitgebreid.

Op het eerste gezicht lijkt de situatie op Kernhem een schoolvoorbeeld van goede vleermuis-bescherming, maar er zijn veranderingen op komst. Kernhem is namelijk al jaren voorbestemd om 'ingebouwd' te worden als stadspark. Het gaat hierbij om vier grote woningbouwlocaties, op de plankarten vlekken A t/m D genoemd. In 1995 is de aanleg van vlek D, ten noorden van Kernhem, door de provincie van tafel geveegd. De vlekken A en B zijn in december 2000 in opspraak geraakt. Wegens het ontbreken van de milieueffectrapportage is de bouw van de wijk Kernhem stopgezet. Overigens was in 1996 een rapport voor deze wijk opgesteld betreffende ecologische verbindingzones, met de titel

Voorbeeld van een gekandelaberde boom op de Doolhoflaan. Deze boom werd in 1997 en 1999 als paarplaats gebruikt. Foto Bert Budding

Het oude landgoed Kernhem, aan de noordrand van Ede, is in de loop der eeuwen flink bebouwd en versneden. Bovendien rukt Ede op vanuit het zuiden en westen. Sterren zijn verblijfplaatsen van de rosse vleermuis, de dikke stip de kolonie watervleermuizen (1999). Pijltjes geven de vliegroutes van de watervleermuizen aan. Het deel van de Doolhoflaan tussen Huis Kernhem en de spoorlijn was het oude vleermuisreservaat, het deel ten oosten van de spoorbaan is sinds 1998 reservaat. Stippeltjes: bos. Grof gearceerd: bebouwing of industrie. Fijn gearceerd: water.

'Plan Vleermuis!' Slechts 500 van de geplande 3500 huizen zullen worden opgeleverd. Of de bouw stil zal blijven liggen is vooralsnog onbekend. De gemeente Ede zet alles op alles om de plannen te realiseren.

Bij een onderzoek in 1999 werden van de meeste vleermuissoorten lagere aantallen waargenomen. Om de status van het vleermuisreservaat in de peiling te houden heeft de SVB in haar rapport van het onderzoek in 1999 aangedrongen op monitoring. In het rapport wordt duidelijk aangegeven dat de ontwikkelingen alles behalve ten goede komen aan de vleermuizen. En de situatie op Kernhem staat niet op zich.

Het goede voorbeeld

Sinds de wettelijke bescherming van vleermuizen in 1973 zijn heel wat vleermuizen het slachtoffer geworden van kap door onzorgvuldig beheer of onwetendheid. Er zijn tal van schrijnende voorbeelden van kap van bomen waarin vleermuizen (meestal rosse) verbleven. Daar dit een overtreding van de Natuurbeschermingswet betreft, zijn de meeste gevallen vermoedelijk doodgewezen. In de gemeente Arnhem bestaat sinds enige jaren een open overleg met de Arnhemse afdeling van de Vleermuiswerkgroep Gelderland. Daar wordt de werkgroep op de hoogte gesteld van voorgenomen kap en ingeseind als er onverhoopt toch iets mis

gaat. Vleermuisbomen worden gemerkt en een eenvoudige brochure over vleermuizen en bomen voor de uitvoerend terreinbeheerders is in de maak.

Ook het beleid van het Bosbedrijf Ede kan met recht vooruitstrevend worden genoemd. Het vleermuisreservaat op Kernhem is het enige specifiek voor vleermuizen beschermde zomerhabitat in Nederland. De aanbevelingen van de Vleermuiswerkgroep zijn vrijwel zonder uitzondering door het Bosbedrijf in uitvoering gebracht. Niet voor niets heeft het Bosbedrijf van de gemeente Ede in 1990 de Leo Bels-oorkonde ontvangen, een prijs voor de persoon of organisatie die zich verdienstelijk heeft gemaakt voor vleermuisbescherming. Het beheer komt overigens niet alleen de vleermuizen maar ook andere dieren ten goede. Zo broeden er jaarlijks de zwarte en groene specht en een ravenpaar, en komen er dassen en boomkruipers voor. In het licht van de ontwikkelingen rondom Kernhem is de vraag gerechtvaardigd of het vleermuisreservaat nu direct ten goede komt aan de vleermuizen of dat het in de eerste plaats van educatief belang is om bezoekers met de neus op de waarde van oude bomenlanen te drukken.

Bomenlanen

Onderzoek in het kader van het Atlasproject heeft uitgewezen dat de meeste boombewonende vleermuizen in

laanbomen huizen. Dit heeft te maken met de relatief hoge leeftijd van laanbomen. Probleem met zulke opstanden is, dat de bomen meestal allemaal even oud zijn, zodat ze vroeg of laat allemaal tegelijk in de 'aftakelingsfase' komen. Dit is momenteel met het vleermuizenreservaat het geval. Gebruikelijk is om dergelijke lanen in hun geheel te verwijderen, met als gevolg een totaal verlies van vleermuisbomen, tenzij in belendende lanen of bosopstanden voldoende oude bomen blijven staan. Lanen met gaten of aftakelende bomen zijn uit cultuurhistorische overwegingen niet gewenst. Men kiest voor strakke zichtlijnen met vitale bomen. Een risico van het beheren van een aftakelende laan is het gevaar van vallende takken. Formeel kan de eigenaar aansprakelijk worden gesteld voor geleden schade door onvoldoende zorg. Door zorgvuldige controle en plaatsing van waarschuwborden hoopt de gemeente het risico tot vervolging voor schade te beperken. Tot nog toe heeft zich nog geen enkel geval van schade door vallend hout voorgedaan.

Om voldoende holle bomen te waarborgen heeft de SVB in al haar rapporten geadviseerd tot gefaseerde verjonging, ofwel door aanplant van nieuwe, zo groot mogelijke bomen in gaten, ofwel door vervanging van laangedeelten van slechts enige tientallen meters lengte. Het eerste is problematisch, daar de meeste bomen beuken zijn. Beuken hebben snel last van zonnebrand; als er enkele bomen uitvallen komen de andere in het volle licht, waardoor ze snel achteruitgaan. Een goed voorbeeld van een gedeeltelijk verjongde laan is te zien op de foto. Bij veel andere terreinbeherende organisaties, zoals Natuurmo-

Oude en nieuwe informatieborden. Op de oude (links) stond een tekst die voor meerdere uitleg vatbaar was. Op advies van de SVB zijn de oude panelen vervangen door nieuwe (foto rechts). Bovendien is aan de hoofdingang van de laan aan de kant van Huis Kernhem een informatiebord geplaatst over vleermuizen en hun voorkomen op Kernhem.
Foto Bert Budding

numenten, Staatsbosbeheer, het Gelders en het Utrechts Landschap, worden aftakelende en dode (gekandelaberde) bomen in lanen nog niet geaccepteerd. Vreemd eigenlijk, gezien het feit dat al deze organisaties natuurlijk bosbeheer al jaren in hun vaandel hebben en ze dood hout en natuurwaarden wel in hun natuurgebieden tolereren. Voor het cultuureigendom wordt een uitzondering gemaakt en dat is jammer, want ons cultureel erfgoed heeft in de loop der tijd veel aan natuurwaarde gewonnen.

Bomen over bomenlanen?

Het wordt hoog tijd ons eens te bezinnen op de vraag hoe we het beste omgaan met bomen(lanen) voor vleermuizen. En over de (intrinsieke) waarde van de natuur in het algemeen en de natuurwaarden van ons cultuurofgoed in het bijzonder. Misschien kan de herinnering aan de tijd dat natuur nog aan de Natuur was overgeleverd, in plaats van aan de planzucht van projectontwikkelaars en landinrichters, ons verder helpen. Dat doet me denken aan mijn eerste ontmoeting met Kernhem en haar bezoekers drie jaar geleden. Het was in de schemering van een warme voorjaarsavond. Ik stond op de Doolhoflaan geïmponeerd te kijken naar de machtige beuken, toen uit alle hoeken en gaten vleermuizen leken te vliegen. Dit was dus hét vleermuizenreservaat waarover ik al zo vaak gelezen had. Het miegelde

De Doolhoflaan, het oudste gedeelte met ruim 265 jaar oude beuken. Deze laan wordt tot nog toe het meest gebruikt door de rosse vleermuizen. Op de voorgrond een verjongd gedeelte. *Foto Bert Budding*

Overzicht beheersaanbevelingen

Jaar	Aanbeveling	Opgevolgd
1978	Zolang mogelijk handhaven van oude (laan)bomen	+
	Herplant van nieuwe in gaten	+
	Plaatsing van vleermuiskasten	+
1989	Zolang mogelijk handhaven van oude (laan)bomen	+
	Herplant van nieuwe (zo groot mogelijke) bomen in gaten	-
	Kandelaberen i.p.v. kap	+
	Gefaseerde laanverjonging	-
	Openen van overige bospercelen	+
	Aanleg van een nieuwe laan tussen Yperseweg en Doolhoflaan	+
	Zolang mogelijk handhaven van oude (laan)bomen	+
	Herplant van nieuwe (zo groot mogelijke) bomen in gaten	-
	Beperking en vermindering van verlichting op de laan	±
	Vermijden van grootschalige evenementen op Kernhem	+
	Vervanging van de informatiepanelen	+
1999	Monitoring vleermuizen op landgoed Kernhem	?
	Versterking van het netwerk aan lijn-vormige begroeiingen rondom Kernhem	?
	Teruggave reservaatstatus aan Yperse laan	-

van de vleermuizen: jagend, langstrekend, roepend en ratelend. Op dat moment passeerde een jong echtpaar, waarvan de vrouw zichtbaar in verwachting was, met hun zoontje en met opa. Toen ze mij daar zagen staan zei opa tegen zijn kleinzoon "Ja joch, dat zijn vleermuizen. Vroeger zag ik ze overal, nu vind je ze alleen nog in reservaten. Opa gooide er vroeger steentjes naar." Daarop smeedt het ventje een tak omhoog met de bedoeling een vleermuis te raken, maar al wat hij raakte was opa's hoofd. Ik kon de vader nog juist, grappend, tegen zijn zoontje horen roepen "Ach ja, gooi opa maar dood, er is toch een weer kleine op komst". 🐉

Hans Huitema, St. Josephstraat 39, 6823 ER, Arnhem, 026-3700341 (NL)